

МІНЕРАЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПІДГОТОВЦІ КАДРІВ ГЕОЛОГІВ

*Блажен уже стократно, ежели случай поставил меня
в возможность сделать малейшее добро любезной
моей Украине, которой пользы столь тесно сопряжены
с пользами исполинской России.*

В.Н. Каразин

Слова епіграфа написані на гранітному постаменті пам'ятника засновникові Харківського університету, встановленого в головному корпусі, — відомому суспільному діячу першої половини XIX ст. Василю Назаровичу Каразіну. Харківський університет, п'ятий у Росії, з перших років відігравав величезну роль у розвитку російської й української культури й зробив неоціненний внесок у вітчизняну й світову науку й освіту. Стверджувальні грамоти Харківського й Казанського університетів були підписані одночасно 5 листопада 1804 р., але відкриття Харківського університету відбулося 17 (29) січня 1805 р.

Варто уваги те, що одним із завдань університету, згідно з його уставом, було “дослідження природних багатств краю” [1]. Саме тому вже у 1807 р. був створений мінералогічний кабінет — один з найстарших в Україні. Засади зборів мінералогічного музею при ньому складають дві спеціально придбані за кордоном найбільші колекції мінералів, що містять понад 5000 штуків, які, на жаль, не мали систематичного каталогу.

У перші 35 років існування музею поповнювався слабо, переважно випадковими експонатами, що надходили від приватних осіб. У цей період кабінетом завідували не мінералоги (геологи), тому вони не залишили помітного сліду в становленні кабінету й мінералогічного музею. Проф. І.О. Криницький завідував кабінетом з 1825 по 1837 р. Він перший із завідувачів упорядкував цей кабінет, описав близько 6000 штуків, розташував мінерали за системою Вернера: 1. Камені й землі; 2. Солі; 3. Горючі тіла; 4. Метали І.О. Криницький очолив також створену в 1837 р. кафедру мінералогії й геогнозії [2].

Кращі часи для музею настали, коли завідував ним відомий геолог проф. Н.Д. Борисяк (1843—1869) і, особливо, кристалограф і петрограф проф. О.С. Бріо (1869—1905). У той період музей систематично поповнювали частково зі зборів співробітників кафедри мінералогії з вітчизняних родовищ, але здебільшого завдяки надхо-

дженням від приватних осіб і придбанню колекцій за кордоном (переважно в Кранца). У підсумку до 1905 р. колекція музею складалася з понад 15 тис. зразків. При О.С. Брію колекції музею збільшилися майже вдвічі передусім за рахунок закупівель за кордоном мінералів усіх класів, колекцій двійників, псевдоморфоз, перших штучних мінералів, декількох метеоритів, а також зборів із району Кривого Рогу й інших місць країни [3, 5].

Протягом наступних 14 років (1905—1919) музеєм завідував проф. П.П. П'ятницький, який заново підібрав весь виставковий фонд, розташував мінерали за системою П. Грота в новому приміщенні з новими меблями. Виявлену відсутність низки рідкісних і радіоактивних мінералів було поповнено в кількості 643 штуфи випискою через кордон.

Починаючи приблизно з 1930 р. музей інтенсивно поповнювався з вітчизняних родовищ і маловивчених регіонів завдяки зборам викладачів і наукових співробітників геологічного факультету й НДІгеології, студентів-дипломників. Зразки мінералів вітчизняних родовищ становлять нині близько третини. Серед них найбільше представлені мінерали Кольського півострова, Уралу, Алтаю, Донбасу, Українського щита, Кавказу й Криму, Волині, Карпат, Закарпаття, Кривого Рогу, Закавказзя, Західного й Східного Сибіру, Тянь-Шаню, Далекого Сходу й ін.

У 1934 р. у зв'язку з переїздом музею з головного корпусу університету, де він перебував 127 років, у нове приміщення були заново переглянуті, оновлені й розширені експозиції, а зразки силікатів розташовані за новою системою В.І. Вернадського. В 1948 р. музей був удруге переміщений у менш пристосований будинок, де вдалося виставити лише близько третини демонстраційних мінералів, розташованих за системою проф. А.К. Болдирева. Інші багаті фонди були розміщені в запасниках.

Для успішної наукової праці в музеї ще в 1872 р. О.С. Брію заснував бібліотеку, що досі налічує понад 5000 томів спеціальної літератури.

У наступні роки музеєм завідували доц. Г.Д. Мерейнес (1923—1941), проф. Л.І. Карякін (1941—1948), проф. К.Н. Савич-Заблюцький (1948—1953), Д.П. Шапошніков (1953—1963). В останній період музей одержав чимале поповнення в результаті переданих йому колекцій реорганізованого Харківського гірничого інституту — це близько 3,5 тис. зразків мінералів і гірських порід із різних регіонів України й СРСР разом з вітринами для експозиції й шафами для зберігання.

В 1964 р. усі природничі музеї університету (мінералогічний, геологічний, біологічний, дарвінізму й ін.) були об'єднані в єдиний Музей природознавства (природи), що розмістився в чудовому 3-поверховому будинку із площею 4500 м². У цей час основні фонди його налічують майже півмільйона одиниць зберігання, в 23 експозиційних залах можна побачити представників живої природи й царини мінералів, порід і руд із різних частин земної кулі, крашу в Україні колекцію метеоритів.

Надалі розробку планів залів і оформлення експозицій мінералогічного сектора музею виконували при завідувачах Т.П. Жолудь, В.Ф. Лихоліт. Оформлено зали “Мінералогія”, “Метеорити”, “Гірські породи”, “Корисні копалини України”, проводяться роботи з оформлення залу “Генетичні типи родовищ корисних копалин” [4].

Кафедра мінералогії, петрографії й корисних копалин тісно співпрацює з мінералогічним музеєм, що відіграє значну роль у підготовці бакалаврів геології, спеціалістів і магістрів. У залі “Мінералогія” створені експозиції з кристалографії (габітус кристалів), загальної мінералогії (морфологія зростків і мінеральних агрегатів, фізичні властивості мінералів і ін.), систематики мінералів (мінерали, що демонструються, розташовані за системою акад. Є.К. Лазаренка, що заснова-

на на кристалохімічних принципах). Окремі експозиції характеризують мінерали типу самородних елементів, типу сульфідів і близьких до них мінералів, типу галоїдів, типу мінералів органічних сполук. Найповніше представлені експонати типу кисневих сполук: оксиди й гідроксиди (особливо група кварцу); силікати — мінерали острівної, кільцевої, ланцюгової, шаруватої й каркасної структур; карбонати, сульфати, вольфраматиди й молібдати, фосфати, борати, нітрати.

До особливо значних експонатів належать: колекції самородного золота й срібла, платини, галеніту (400 зразків), мінералів групи кварцу (понад 1400 зразків), гематиту, кальциту, малахіту (кілька великих штуфів), кільцевих силікатів, берилу, турмаліну й ін., синтезованих мінералів (понад 160 зразків), метеоритів (143 зразки від 38 падінь); окрема вітрина із чудовою колекцією (966 зразків) колишнього льотчика, полковника В.Я. Дмитрука, подарована ним у 1986 р. мінералогічному сектору музею [4].

У залі “Мінералогія” кафедра проводить заняття студентів 1-го, 2-го, 3-го курсів очного й заочного відділення геолого-географічного факультету (ГГФ) за темами: “Морфологія мінералів, зростків і мінеральних агрегатів”, “Фізичні властивості мінералів”, “Систематика мінералів за окремими типами”, “Синтез мінералів” та ін.

У залі “Корисні копалини України”, де зібрані експозиції по конкретних родовищах, проводять заняття із студентами 3-го і 4-го, 5-го курсів за курсами “Геологія родовищ корисних копалин”, “Тверді горючі копалини” і захист курсових робіт.

В основу концепції оформлення залу “Генетичні типи родовищ корисних копалин” покладена генетична класифікація родовищ корисних копалин акад. В.І. Смирнова. Експозиції груп і класів створюють як за українськими, так і закордонними характерними родовищами. Після завершення роботи зал буде використаний кафедрою у навчальному процесі для студентів 4-го, 5-го і 6-го курсів ГГФ.

Нині колекція мінералогічного сектору налічує понад 22 500 зразків експозиції й фондів і поповнюється завдяки зборам викладачів, випускників ГГФ і аматорів-колекціонерів, а також придбанню колекцій у приватних осіб.

Музей, включаючи і його мінералогічний сектор, продовжує поповнюватися й розвиватися, розробляються й створюються нові експозиції й відділи. У лекційному залі на 200 місць організують періодичні тематичні виставки, проводять олімпіади юних геологів і юннатів. Співробітники ведуть наукову роботу, проводять екскурсії, читають популярні лекції у музеї та в установах і навчальних закладах міста, зростає роль музею у підготовці кадрів геологів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Буланкин И.Н. Стопятидесятилетие Харьковского государственного университета им. А.М. Горького. — Харьков: Изд-во Харьк. ун-та, 1955. — 23 с.
2. Зарицкий П.В. История минералогических исследований в Харьковском университете // История минералогических исследований на Украине: Сб. науч. тр. АН УССР. — Киев, 1991. — С. 35—44.
3. Зарицкий П.В. К 195-летию минералогического музея Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина. Материалы IV Междунар. симпоз. по истории минералогии и минерал. музеев. Минерал. музеи. — СПб., 2002. — С. 42—43.
4. Зарицкий П.В., Андреев В.В. 200-летие минералогического музея Харьковского национального университета и роль его в подготовке кадров геологов // Вісн. ХНУ. — 2006. — № 753. — С. 14—16.
5. Логвиненко Н.В. Минералогический музей Харьковского государственного университета им. А.М. Горького // Зап. геол. ф-та Харьк. ун-та. — 1955. — 12. — С. 35—43.
6. Музеи высших учебных заведений СССР. — М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1975. — 235 с.